PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Németh Anikó

The Meanings of Work and Labour in William Morris' and John Ruskin's Aesthetics and Educative Ethics

Pécsi Tudományegyetem
Pécs, 2002

A 19. század angol művészeinek egy csoportja, a preraffaeliták, esztétikai nézeteiket felhasználva kerestek válaszokat a viktoriánus kor társadalmi, kulturális és morális kérdéseire. Önmagában véve nem lenne elegendő érv egy értekezéshez az a tény, hogy a művészek egy csoportja esztétikai látásmódjuktól és meggyőződésüktől indíttatva keresnek választ az emberi életet és környezetét elpusztító és megnyomorító problémákra. Azonban a preraffaelita mozgalom egyik sajátossága, mely a szociális és etikai kérdéseket az esztétikájukból kinövő edukatív törekvésekkel kapcsolja össze mindenképpen olyan komplex kérdéskör, mely mélyebb elemzést érdemel. Annál is inkább, mert a 20. századi európai szecesszió, Jugendstil és Art Nouveau, valamint Frank Lloyd Wright munkáival (pl. Heurtley ház, Chicago 1901) fémjelzett amerikai szecesszió valamilyen módon összefüggésben van a preraffeliták lázadásával. A preraffaeliták ellene voltak minden olyan törekvésnek és annak az „akadémizmusnak", mely a művészetet és annak intézményrendszerét is a fennálló hatalomnak (a „domináns kultúrának") rendelte alá.

A mozgalom két vezető gondolkodója és művésze Willaim Morris és John Ruksin, a *művészetről* és a *szépségről* alkotott elméleteiket pedagógiai törekvéseikkel is összekapcsolta. Esztétikájuknak és munkásságuknak ezt az aspektusát emelem ki és elemzem a dolgozatomban. Nemcsak azért tartom izgalmasnak Morris és Ruskin művészetét és főleg Morris *Arts and Crafts* mozgalmát, mert központi témája az ember, az, akit a földi léte és saját maga alkotta társadalma fizikai és szellemi mivoltában megnyomorított és megfosztott a széptől, hanem mert a művészetet, mint az alkotás örömét és tapasztalását mindenki számára elérhetővé, élvezhetővé akarta tenni. Ritka az a törekvés, amely a *művészetet és szépséget* a művész alkotásain túl mindenki számára értékelhetővé teszi, főleg az önmaga kreativitásában örömet lelő *munkában*. A *teória és praxis* ilyen szintű összekapcsolása egy adott esztétikai értékrendszerben és ennek elemzése, véleményem szerint, túlmutat ennek az esztétikának a megértésén. Ezért épül fel a dolgozat pusztán a preraffaelita művészet által értelmezett munka (work, labour), mint külső kényszer/megélhetés és belső késztetés/kreativitás/öröm fogalmának az elemzésén kívül a következő tágabb fogalmi ellentétpárok köré:

civilizáció és kultúra
szépség és művészet
hegemónia és hatalom
etika, erkölcs és esztétika
praxis, oktatás és művészet

Az értekezés írásakor mindvégig tudatában voltam annak, hogy két „veszély" fenyegeti a dolgozatot:

1. Együtt emlegetni Morris-t és Ruskin-t azt sugallhatja, hogy köztük nincs művészi szemléletbeli különbség és azonosan látják a művészet, a munka, és a gyakorlat kapcsolatát.
2. Nehéz leszűkíteni a preraffaelita mozgalom esztétikájának elemzését a munka szó fogalmának a tisztázására, és ezt a problémakört összekapcsolni olyan tág kérdésekkel mint civilizáció, hatalom és oktatás.

Az ok, hogy mégis vállalom ennek a veszélyeit az a meggyőződésem, hogy tisztább és világosabb képet kaphatunk egy sajátos esztétikában gyökerező mozgalom etikát, kultúrát és oktatást érintő kérdéseiről, ha két olyan művész munkásságát vizsgálom, akinek művészi és emberi indíttatása hasonló, talán azonos, de különböző a művészetük gyakorlati kiteljesedése és megvalósulása. Ami pedig a dolgozat fő témáját illeti, azaz,

a munka esztétikai, etikai és edukativ jelentéstartalma és ezek összefüggéseiből eredő sajátos lázadás a fennálló esztétikai és politikai eszmerendszer, valamint gyakorlat ellen,

az a véleményem, hogy érdemes megvizsgálni az adott hatalom viszonyát a maga által támogatott és a vele szembenálló esztétikával és oktatással.

Az értekezés elméleti kerete és az alkalmazott módszer

Az értekezés elméleti keretéül a *Cultural Studies*, illetve a *Cultural Materialism* módszereit használom és alkalmazom. Tekintve a már említett fogalmi ellentétpárokat, melyek központi kérdése a preraffaelita esztétika és praxis kapcsolata, fontosnak tartom, hogy tisztázzam a vizsgált fogalmak jelentéseit és ezek egymáshoz való viszonyát is, mielőtt részletesen elemzem, hogy mit jelent Morris és Ruskin esztétikájában a munka (work, labour). Ezzel a célom az, hogy

1. megértsük annak a gyakorlatnak elméleti és intellektuális alapját abban a civilizációs és kulturális keretben, melyben Morris és Ruskin esztétikája megszülethetett, és
2. tisztázhassuk azokat a tényezőket, esetleg okokat, melyek egy olyan *művészet- és szépség*-elmélethez vezettek, mely újra értékelte az emberi alkotó munkát, ezen belül a *munka esztétikai és gyakorlati* összefüggéseit. Ez az értékrendszer pedig nem tesz különbséget osztályok között, vagyis mindenkire vonatkozik; senkit sem zár ki ebből a tapasztalatból és tudásból, vagyis az oktatásból.

E szempontokat figyelembe véve nem kerülhetem meg, hogy ne beszéljek az *osztály és osztályok* jelentéseiről, valamint a *munkásosztály és a munka* fogalmának e kategóriákhoz való viszonyáról. Itt főleg Tony Benett[1] és John Clarke[2] elméleteit alkalmazom Az esztétika és a művészet, szépség fogalmainak a megértéséhez Sinfield[3] teóriáját használom fel. Danto[4] művészetről szóló gondolatai a „domináns kultúra" és esztétika kapcsolatát segít megérteni Morris és Ruskin filozófiájának összefüggésében. Elsősorban azt a felfogásukat, amit „véletlen vagy áldás" („accident or blessedness") szavakkal elemeznek A *hegemónia és hatalom* kérdéskör megértését Raymond Williams[5] és Michel Foucault[6] elmélete segítette. Az esztétikán alapuló *etika* kérdéseit pedig elsősorban Bernard Williams[7] ideológiájának a felhasználásával elemeztem összekapcsolva az *oktatás* munkával kapcsolatos elméleteivel.

Hatalom és erő: munka mint művészet és szépség

A puszta létfenntartás és pragmatikus célok érdekében végzett munka az ember fizikai létét és anyagi vágyait teljesítheti. Egyedül az alkotás képes a munkát, annak fázisait és végleges eredményét megtöltenie, mindazzal, amit léleknek, tehetségnek és gondolkodásnak tekintünk. Morris és Ruskin nem tagadja, hogy szükség van a munkánk pénzzel is kifejezethető értékére, de elutasítják ennek osztálytól függő értékét. Ezt a jelenséget Ruskin[8] egy hólabdához hasonlítja: minden igyekezetünkkel egyre nagyobb, szinte alpoknyi hólabdát görgetünk hegynek fel, hogy biztosítsuk létünket és hatalmunkat, miközben nem vesszük észre, hogy letaroljuk a természetet és munkánk végeztével nem

---

[1] Tony Bennett et al. eds. *Culture, Ideology and Social Process. A Reader.* (Philadelphia: Open University Press, 1981).

[22] Clarke John, et al..: eds. "Sub Cultures, Culture and Class," in Bennett et al. eds., *Culture, Ideology and Social Process. A Reader* (London: The Open University Press, 1981).

[3] Alan Sinfield, *Literature, Politics and Culture in Postwar Britain.* (Oxford: asil Blackwell,) 1989.

[4] Arthur C. Danto, *The Transfiguration of the Commonplace. A Philosophy of Art* (Cambridge, Massachussets: Harvard University Press, 1981).

[5] Raymond Williams, *Problems in Materialism and Culture.* (London: Verso, 1980,).

[6] Michel Foucault, *Power, Knowledge, Selected Interviews and Other Writings 1972-1977.* Colin Gordon ed. (New York: Pantheon Books. 1980, 98)

[7] Bernard Williams, *Ethics And The Limits Of Philosophy* Frank Kermode ed. (London: Fontana Masterguides, 1985).

[8] John Ruskin, *The Political Economy Of Art* (London: Routledge, 1907,) 307.

marad semmi örömünk. Mindkét művész hisz abban, hogy a munkán és a pénzen, vagyis a hatalmon kívül, ha az ember a „szívéhez és eszéhez" méltóan akarja élni az életét, akkor munkájának szépséget is kell hordoznia és teremtenie. Ez nem azt jelenti, hogy csakis a művész predesztinált valamilyen szépség megalkotásához, hanem minden ember. Ezért, véleményük szerint, a munka és a művészet kapcsolatának a következőket kell kifejeznie:

1. az ember érezzen felelősséget, hogy munkájával elviselhetővé és széppé tegye az életét és a környezetét,
2. értékelje a „populáris" művészetet,
3. alamilyen szinten tapasztalhasson alkotó munkát.

Számukra a szépség fogalmához a *hasznosság és kreativitás* is szorosan hozzátartozik. Elsősorban Morris véli úgy, hogy a „szem és kéz hatalmát" a *dekoratív* és az ún. *hasznos művészetek* (*The Lesser Art*, 1931, 139. o.) valósítják meg. Véleménye szerint bármilyen díszítés elkészítése feltételezi, hogy munkánkat a természettel összhangban végezzük, a természet „munkáját" felfedezve, megismerve és lemásolva annyit kell munkánkhoz hozzátenni, amennyit lelkünk és tehetségünk lehetővé tesz. Így a dekoratív művészet gyakorlása nemcsak szórakozás és örömforrás a szépsége miatt, melynek alapja a természet, hanem felelősség is.

Mind Morris és Ruskin esztétikájának központi kérdése az *ember és isten* kapcsolata. Ennek misztikumát úgy hozzák emberközelbe, hogy különbséget tesznek az *ember és isten munkája* között. Ez az ő interpretációjukban azt jelenti, hogy mindaz a szépség, tökéletesség és harmónia, amit a természet a maga tökéletességében felajánl az embernek nem mást mint isten munkája: ami mégis látható, színében és anyagában tapintható. Sőt, még ennél is több: az emberi munka anyagi és érzelmi forrása, melytől földi léte függ. Ebben az esztétikában az építészet képviseli azt a tökéletes harmóniát, mely ember és isten munkája között létezhet és létrejöhet. Ez a munka évszázadokra konzerválja, hogy egy adott korban milyen minőségű munkát végez, és milyen mértékben él és dolgozik az ember a természet adta tökéletes formákkal, vonallakkal és színekkel. Az építészetbe, amit „élő munkának és művészetnek" tekintenek, befektetett alkotói munka és a terveket végrehajtó kétkezű munkás munkája Morris és Ruskin esztétikájában a fizikai és szellemi munka összhangjának egyik csúcspontja. Ezzel a munkával kifejezett gondolatok, látomások, képességek és ügyességek befolyásolják a jövő nemzedékeinek ízlését, értékrendjét és a szépség iránti érzékenységét, vagyis örömét, boldogságát és létének elviselhetőségét.

Ideológiájukban a munkának csak akkor van értelme, ha mind az alkotónak, mind az élvezőjének valamilyen boldogságot okoz. Szinte utópisztikus a munkával kapcsolatos boldogságot emlegetni a viktoriánus korban is. Látják és tapasztalják a munka természetet csúfító és embert nyomorító eredményeit: a lepusztult munkásnegyedeket és a gyönyörű hegyoldalba épített vasútállomásokat. Mégis hisznek abban, hogy a szépet, művészit és esztétikus, hasznos dolgokat teremtő munka örömet okozhat. Ezért az örömért és boldogságért viszont meg kell dolgoznunk. Az odáig vezető utat pedig tudatos tanulásnak tekintik.

Kétkezű munkás és művész: szépség és művészet Ruskin és Morris humanizmusának a tükrében

Azért is érdekes Morrisnak és Ruskinnak az alkotó emberről, a művészről és egyszerűen a munkásról alkotott véleménye, mert a 19. században már teljesen egyértelmű, Williams[9] véleménye szerint, hogy a romantikus művész művészetek rendszerében gondolkodik. A munkája és művészete pedig az „imaginative truth" kifejezésének az eszköze. Bármennyire is megvásárolható, pénzben kifejezhető és árucikk ez a munka, mégis felette

[9] Raymond Williams, *Culture and Society* (London: The Hogarth Press, 1958).

áll a pénznek. Morris (*Useful Work vs. Useless Toil* 1931) szerint a művész és munkás alkotása, illetve munkája valamiféle tökéletességet képvisel. Tökéletességet olyan értelemben, amire csak az ész, a tudás és az egyén érzelemvilága együttesen hozhat létre. Számukra a szépség, művészet és munka kapcsolatában is az ember a központi kérdés. Az az ember,

> aki megtanul örömet kapni és szerezni saját és mások munkájában, megbecsüli, értékeli és védi ezt a munkát, aki tudja, hogy hogyan rendelje alá a munkáját a művészetnek, aki „élő munkát végez ", vagyis alkot az eszével és kezével, és új tartalommal egészíti ki a „szépséget".

Esztétika, munka és etika

A Morris és Ruskin esztétikáján alapuló etika lényege a munkával kapcsolatban a következő: bármit is alkotunk, vagy hozunk létre, tükröznie kell szépérzékünket, külső és belső érzékenységünket. A szép fogalmába itt beleértik a *riselkedést*, ahogyan a munkánkat végezzük, és amilyen nyelvet használunk munkavégzéskor. Ilyen összefüggésben mindkét gondolkodó érinti a munka, etika és szépség összefüggésében a *jóság, igazság és erény* fogalmát is. Ruskin el sem tudja képzelni az építészetet ezen fogalmak munkában való megvalósulása nélkül. Ugyancsak meg van arról győződve, hogy bölcs és okos munka nélkül nem tudunk hasznos dolgokat létrehozni, és csak a szerénység birtokában tudjuk értékelni az egyszerű és a természet részévé váló vidéki házacskát. A szépet teremtő munkának ugyancsak része kell, hogy legyen a kritika és a minőség. Hiszen a minőség árulkodik a felhasznált anyagról és annak megmunkálásáról, felfedi, hogy egy adott társadalom milyen minőségű munkát értékel és követel. Ruskin[10] egyenesen „az igazság megsértésének" nevezi a rosszminőségű munkát.

Teória és praxis

A 19. században felértékelődött a tudás[11], és az oktatást Angliában eszköznek tekintették, hogy elhitessék a nemzettel: a technológiai és tudományos felfedezések eredményeiből senki sem maradhat ki, a tudásból pedig az egész ország profitál. Különösen a középosztály volt annak tudatában, hogy megtérül az iskolázottság. A munkásosztály sem maradhatott ki ebből a törekvésből, szükség volt a munkájukra és energiájukra, és ez az, amit Morris és Ruskin esztétikája központi kérdésként kezelt. Meggyőződésük, hogy tanulás és gyakorlati tapasztalás nélkül nincs az a civilizáció, mely tudná értékelni a szépet és a művészetet. Morris a „liberális oktatásban" hisz. Ebben a rendszerben képzelhető el, hogy mindenki a tehetsége szerint végezze a munkáját úgy, hogy gondolatait másokkal is megoszthassa. Mindketten egyetértenek abban, hogy az elvégzett munkának minőséget, a munkával eltöltött időt és igényességet kell tükröznie. Ez az élmény ösztönöz további felfedezésekre. Mindezekből következik az a ruskini[12] felfogás, mely a munkát az oktatásban etika és esztétika összefüggésében kezeli. Véleményét a következő főbb pontokban foglalja össze:

> az embereket nemcsak arra kell megtanítani, hogy jól dolgozzanak, hanem élvezzék is azt, amit csinálnak,
> ne csak szorgalmasak és tanultak legyenek, hanem szeressék is a szorgalmat és a tudást

[10] John Ruskin, *The Seven Lamps Of Architecture* Chap. IV (London: George Allen, 1849,) 148.
[11] D.R. Altick, *Victorian People* (London: J.M. Dent, 1974)
[12] John Ruskin, *The Stones of Venice*, in Evans ed. vol. 1. chp.. 1 (1959,) 217.

ne csak igazságosak legyenek, hanem védjék és harcoljanak is az igazságért tanítsanak meg mindenkit, hogy észrevegyék a tökéletességet, a kiváló minőséget és igényük legyen „az intellektuális szépségre".

Összegzés

Dolgozatomban a William Morris és John Ruskin esztétikai elméleteire és gyakorlatára fókuszáló preraffaelita esztétikát és filozófiát vizsgáltam abból a szempontból, hogy hogyan közelítették meg és interpretálták a *szép* és a *művészet* fogalmából kiindulva, a *munka* szó (work, labour) jelentésein keresztül a *hegemónia*, a *kultúra*, a *civilizáció* és az *oktatás* kapcsolatát. Mindvégig támaszkodtam Danto (1981) elméletére, miszerint az oktatás egyik fő feladata és kötelessége, hogy tanítsa és kifejlessze „esztétikai ízlésünket", befolyásolhatja a „morális érzékenységünket" is. A két művész és gondolkodó véleménye szerint, ha minden osztály kivétel nélkül, bár a hangsúlyt többnyire a munkásosztályra és a jólétben elbutult, tétlen arisztokráciára helyezték, részesül esztétikai nevelésben, akkor a munkájuk során tapasztalt esztétikai, etikai és morális értékek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobban megbecsüljék mások munkáját és a sajátjukat is, és értékeljék annak szépségét. A hatalom, hegemónia és esztétika viszonyát vizsgálva természetesen nem tételeztem fel, hogy a preraffaelita mozgalom akadémizmus ellenes, emberközpontú és sajátos etikai, edukatív értékrendjével forradalmat indíthat el, de a vizsgálatom végeredményeként megállapíthatom, amiben megerősít Foucault (1980) az intézményrendszer hatalmi rendszeréről alkotott véleménye is, hogy mindaz, amit a *szép és művészet* fogalma az *oktatás és esztétika* összefüggésében *a munkával* kapcsolatban állít, a 21. században is érvényes és válaszra várnak a következő kérdések:

1. Valóban a tömegkultúra értékrendszere a legfontosabb, ezt kell kielégítenünk?
2. Hol a helye az esztétikának, egyáltalán milyen szinten integrálódik a szépség és művészet fogalma oktatási rendszerünkben?
3. Munkánkkal valóban valódi szükségleteket és igényeket elégítünk ki?
4. Olyan munkával szolgáljuk a társadalmunkat, melyben nincs helye az igénynek és a szépségnek: mindet alárendelünk a pénznek?
5. Hányszor kérdezzük meg magunktól, hogy mit is akarunk az életünktől? Hasznos és divatos dolgokat? Mik ezek?

Szakmai életrajz

Név:	**Dr Thékesné Németh Anikó**
Születési hely és idő:	Szeged, 1951. április 21.
Lakcím:	6722 SZEGED, Szentháromság u. 21.
Munkahely:	Szegedi Tudományegyetem, BTK, Angoltanárképző és Alkalmazott Nyelvészeti tanszék 6725 SZEGED, Tisza Lajos körút 103.

Egyetemi tanulmányok:

- Angol–magyar szak, JATE BTK 1970-1975.
- Orosz szak (alapvizsga/szigorlat), JATE BTK: 1983-1985.
- University of Exeter, Teacher Training for English Language Teaching 1994-1995.

Oklevél:

- Angol–magyar szakos középiskolai tanári diploma, JATE BTK: 1975.

Egyetemi fokozat:

- Master of Education (M.Ed), University of Exeter: 1995.

Egyetemi hivatali funkció:

- megbízott tanszékvezető 1995-1996.

Disszertáció (M.Ed):

- Helping Student Teachers to Ask Questions about Teaching and Learning, 135 oldal (Exeter – témavezető: Prof. Tony Wright PhD) 1995.

Nyelvismeret:	angol felsőfokon angol szakmai (M.Ed) nyelvvizsga 1995. orosz: olvasás szótár nélkül német: olvasás szótárral
Szakterület:	az angol nyelv és irodalom tanításának szakmódszertana a viktoriánus kor irodalma a posztromantika irodalma a preraffaeliták esztétikája, művészete és nevelési nézetei

Publikációk

- Methodological Issues for Syllabuses of Blueprint. (A Booklet) Vols. 1-4., Long-man, 1997, 1–10 *[Módszertani útmutató a Blueprint tananyaghoz]*
- Recollection: professional Attachment in Plymouth. *Resources Pool Newsletter*, Volume 2, Number 1 (March) 1998, 27-32, Budapest, The British Council
- Practising Beauty: Ruskinian Cultures and Ethics Growing out of Aesthetics. *Bri-tish and American Studies* (Timişoara), Volume 6 (2000) 40-45
- The Pre-Raphaelites' Empowered Aesthetics. *Studii de Limbi şi Literaturi Moder-ne* (Timişoara), 2000, 280-287

Sajtó alatt

- Le cycle arthurien et le préraphaélisme: une renaissance postromantique. In: *Revue d'Études Françaises 7*, ELTE, Budapest, 2002.
- Jelentés és kulturális háttér: a szótárhasználat problémái a nyelvtanításban. In: *Lexikográfia Magyarországon 2000. A PTE Nyelvtudományi (Alkalmazott Nyelvésze-ti) Doktori programjában 2000. tavaszán elhangzott előadássorozat anyaga)*, Tinta Kiadó, 2002.

Előkészületben

- The Notion of 'Change' in the Victorian Aesthetics: *The Journal of Pre-Raphaelite Studies*
- Szótárhasználat és civilizációoktatás az idegennyelvi/beszédgyakorlati órán: *Modern Nyelvoktatás*

Referált előadások nemzetközi konferenciákon

- Fantasy versus Stereotypes: Exploring Teachers' Interests. *31st IATEFL Brighton*, 1997. április 14-18.
- (Inter)cultural Awareness. *British Studies Course Fair and Symposium.* Budapest, 1998. február 6-7.
- The Case of a Lost Diary. Experiencing Conflict Managing in a Role-Play. *32nd IATEFL Manchester*, 1998. április 14-18.
- Reflecting on Some Delicate Issues of Staff Development. How to Make British Approaches Work in Hungary? *On Pre-service Teacher Education* (The British Council) Budapest, 1998. április 21-23.
- A Few Questions of Teaching Literature. *On Pre-service Teacher Education: Re-search for Practitioners,* (The British Council) Tótvázsony, 1998. augusztus 24-28.
- A Few Questions of Methodology within the Sphere of Cultural Studies. *On Cultural Studies and Interdisciplinarity* (University of Leeds), 2000. április 25-27.
- Whose Thoughts Anyway? The Question of Teaching Thinking. *On Innovation in Higher Education,* Helsinki, 2000. augusztus 30-szeptember 2.

Referált előadások hazai konferenciákon

- Does Thinking Hurt? Teaching Critical Thinking? *IATEFL Hungary (Budapest)*, 1996. október 14-16.
- Styles in Higher Education. Teaching Enquiry. *IATEFL Hungary (Szeged)*, 1998. október 26-29.
- Troubled by Doubts. The Notion of Work and Labour in the Philosophy of Art of John Ruskin and William Morris. *HUSSE 4 Conference on English Studies*, Budapest, 1999. január 28-30.
- Writing a PhD in Two Cultures. *On Experiencing Writing a PhD*, Budapest, 1999. február 24-28.
- Revolt with Beauty: The Pre-Raphaelites' Ethics Growing out of Ethics. *HAAS PhD HUSSDE*, Debrecen, 2000. január 27-29.
- The Motifs of 'Blessed Work' in the Art of the Pre-Raphaelites. *PhD Students Mini-Conference*, Szeged, 2000. szeptember 22-23.
- Educating Spiritual and Moral Creatures: Education, Ethics and Aesthetics in William Morris' and John Ruskin's Arts. *HUSSE 5*, Eger, 2001. január 25-27.
- Stereotypes and Cutlture. Regional event of Project 1.2.3 of the ECML. Szeptember 5-7, Budapest.

Részvétel konferenciákon

- TESOL Convention, Chicago (USA), 1996. március 26-30.
- Active Learning in Higner Education, Szeged, 1997. május 22-25.
- Thematic HUSSE Conference: Cultural Studies, Miskolc, 2000. november 10-11.

Tanulmányutak

- Göttingeni Egyetem, 1991. Március
- Multi-Regional TESL Program, Universities of Chicago, New York and Washington, 1996. március-április
- The University College of St Mark and St John, Plymouth, 1998. január
- Turkui Egyetem, 2000. szeptember 28-október 5

Opponensi vélemény Dr. Németh Anikó
The Meanings of Work and Labour in William Morris's and John Ruskin's Aesthetics and Educative Ethics
c. doktori értekezéséről

Jelenleg az angol-amerikai kritika nagy találékonysággal tárja fel a viktoriánus korszak történetének ellentmondásait. Lytton Strachey kezdeményezése óta (*Eminent Victorians*, 1918) úgy tűnik az érdeklődés folyamatos, olyannyira, hogy az erőfeszítés egy árnyaltabb korrajz megfogalmazására a szépirodalomban egy meglehetősen sajátos vonulattá vált elsősorban Fowles és Byatt igen jelentős regényeiben. Ugyanakkor Európa-szerte nagy érdeklődés jelent meg az elmúlt évtizedekben a századforduló képzőművészetének esztétikája iránt, amelyben nyilván a modernizmus gyökereit kell keresnünk, s a 20 század fordulójának európai jelenségei, az Art Nouveau, a szecesszió, a Jugendstil mind-mind többé-kevésbé az akadémikus látásmód ellen a preraffaeliták által kezdeményezett lázadó gesztusokra vezethetők vissza.
Ennek a kritikai érdeklődés által kitüntetett korszaknak egy érdekes, s egyelőre feltáratlan aspektusát vizsgálja Dr.Németh Anikó doktori értekezésében, mégpedig a preraffaeliták történetében jelentős szerepet játszó John Ruskin és William Morris sajátos esztétikájából kinövő pedagógiai nézeteinek különböző írásaikban elszórtan fellelhető tételeit elemzi a korabeli iskolapolitikai helyzettel némiképpen összevetve. Maga a témaválasztás és a társadalmi átalakítást célzó esztétikai nevelési program iránt a megfogalmazásban érvényesülő őszinte szimpátia feltétlen elismerést érdemel.
Elismerést érdemel az a módszertani döntése is a szerzőnek, hogy a tanulmányban az ún. *Cultural Studies*, illetve *Cultural Materialism* módszereit fogja felhasználni, s ebben a vonatkozásban dolgozata nálunk viszonylag járatlan úton indul el. Éppen ebből adódik a disszertációval kapcsolatos legfontosabb ellenérzésem: Németh Anikó olyan óvatosan fogalmaz, annyira kishitűen véli bizonyítandónak elméleti és módszertani tájékozottságát, hogy végül a téma tárgyalását teljesen lefedi a nagy és kevésbé nagy nevekre és szelekció nélkül egymás mellé állított teóriákra, definíciókra való hivatkozás. A dolgozat elején kapunk egy rövid áttekintést a preraffaeliták mozgalmáról és egy-egy rövid pályaképet Morrisról és Ruskinról. Ezek a részek jól megválasztott konkrét tényekre épülnek, s stabil bevezetésként szolgálnak a dolgozathoz. Később azonban teljesen elvész az olvasó az elméleti tisztázást szolgáló adatok és nevek tömegében. Sokszor a mondatok szinte mozaikszerűen vannak nem egy forrásból való idézett kifejezésekből megszerkesztve. Szerepel Dantótól kezdve Paul de Manig mindenki, sőt az egész 20. századra kiterjesztve a figyelmet a legkülönbözőbb ideológiák és művészettörténeti, esztétikai elméleteket képviselő szerzők hosszabb, rövidebb utalásokban, idézetekben egytől-egyik megjelennek. Vagyis a szerző nem köti magát szigorúan a Cultural Studiesban érvényesülő megközelítés művelőihez, s szinte minden esztétikai és politikai és etikai kifejezést lábjegyzetel, vagy idézett definíciókkal támaszt alá szerintem teljesen indokolatlanul. Igy fordulhat elő, hogy a szöveg ellentéteket teremt önmagán belül (pl. a 35. lábjegyzetben), hogy történelmileg nem elég precíz, vagyis az elméleti íróktól és művészettörténészektől vett – a dolog természetéből adódóan hosszabb szövegosszefüggésekből kiemelt – idézetek esetében nem világos, melyik korszakra vontakozik egy-egy kijelentés (különösen zavaró ez a humanizmus problémájának tárgyalásában, vagy egy konkrétabb példa:. Williams fejtegetése a természet és ember viszonyának változásáról a 93- oldalon úgy jelenik meg, hogy egybemosódik a különbség a középkor és a romantika vagy a viktoriánus korszak között) és hogy még a 65. oldalon is

még csak ígéret, hogy Gramsci hegemóniára vonatkozó definíciójának fényében fogja később témáját tárgyalni: This concept (that is, Gramsci's concept of hegemony) will support my argument later when investigating the „power" of Morris' and Ruskin's educative ethics that there is a chnace changing people s attitude toward their own and others work and labour by making them aware of ethical and moral questions raised by aesthetics, however utopian a few aspects of their philosophy are." A sok-sok elméleti megkozelítés kozül, azt gondolom, a marxista indíttatású Raymond Williams nézeteinek felhasználása tűnik leggyümölcsözőbbnek

Kiváló gondolat a szerző részéről, hogy visszamegy a tizenkilencedik század jellegzetes gondolkodóinak eszmekőréhez: igen gyümölcsöző lehetett volna még nagyobb teret adni a sok egymáshoz nem illeszthető 20- századi szerző helyett Mathew Arnold, Carlyle és John Stuart Mill nézeteinek az esztétika és az etika közötti kapcsolatra vonatkozóan. Kétségtelenül érdekes gondolat Schiller esztétikai leveleinek felemlegetése a dolgozatban, de talán Schiller gondolatait nem sikerült, nem is hiszem, hogy sikerülhetett volna, szervesen beilleszteni a gondolatmenetbe.

A dolgozat legértékesebb része az építészet kitüntetett szerepének kialakulását feltáró és következményeit bemutató fejezet, s nagyon hasznos kezdeményezés a viktoriánus nevelési filozófiák feltérképezése, még ha ennek kidolgozása, gyakorlati vonatkozásainak feltárása itt csak – elsősorban az elméleti tisztázás jelenleg oly megrendíthetetlennek tűnő parancsa következtében kialakult helyhiány miatt – elkezdődhetett, de a szerző későbbi kutatásaiban remélhetőleg fontos témaként fog szerepelni.

Talán be szabad vallani, hogy a szerző megtisztelt azzal, hogy a dolgozat korábbi változatait megmutatta, s elismeréssel kell megállapítanom, mennyit finomodott az érvelés és a témakezelés ebben a jelenleg utolsó változatban. Néhány fenntartásomat azonban ismét meg kell fogalmaznom:

1. Előre kell bocsájtanom, hogy tisztában vagyok a vizsgálódás nehézségeivel, hiszen óriási mennyiségű és különböző témájú Ruskin, illetve Morris írásból kellett kigyűjteni azokat a kijelentéseket, amelyek a nevelés ügyével kapcsolatba hozhatóak, egyetlen olyan művet sem lehet fellelni a két művész és gondolkodó pályáján, amely kifejezetten a nevelésügynek, vagy egyértelműen az esztétikai és etikai érzékenység valamint a nevelés összefüggéseinek lenne szentelve. Talán Morris *News from Nowhere* c. urópisztikus regénye volna az az írás , amely egyértelműen megfogalmazza e szocialista próféta iskolapolitikai elképzeléseit, erről a szerző érdemben nem nyilatkozik, feltehetően azért, mert, ahogy saját választott területét kijelöli a 7. oldalon, csakis az ún. „sage writing" műfajába sorolható írásműveket elemzi, melyek, ha jól értem, elméleti szövegeket jelentenek. Bár tudatában vagyok, hogy a pozíció, melyet ebben a kijelentésemben elfoglalok, a legellenszenvesebb opponensi pozíció – hiányolni azt, amit a szerző nem óhajtott megírni – mégis kimondom, hátha kedve lesz az anyagot egy szélesebb olvasóközönség számára megírni megszabadítva a szövegét a túlburjánzó elméleti tehertől: érdemes lenne talán megvizsgálni az elmélet gyakorlati megvalósulását Morris utópisztikus szépirodalmi írásaiban és a „*Firm*". valamint a *Kelmscott Press* működésében,: ahol esztétika, etika és praxis teljes összhangban működött egy rövid ideig.
2. Kissé nehezen tartom elfogadhatónak, ahogy ezt már korábban jeleztem a szerzőnek, hogy Ruskin és Morris gondolkodásmódja teljesen egybemosódik, mintha két néven ugyanaz a szellemiség nyilatkozna meg. Morris portréja és életének eseménytörténete már a dolgozat elején megelőzi Ruskinét, holott tudomásom szerint Morris Ruskin műveinek indíttatására dolgozta ki sajátos esztétikáját s talán világnézetének bizonyos mozzanatait is (a *The Stones of Venice* [1851-3] hatására a szerző is utal a 6. oldalon) s a *Modern Painters* I. kötetének megjelenésével (1843) szokás nyitni az

eseménytörteneti összefoglalókat.. A dolgozatban a szerző Ruskin és Morris nézeteit végig együtt tárgyalja, a fejezeteket lezáró összefoglalókban a tézis-szerű megállapításokban gondolataikat csak a zárójeles forrásmegjelölés különbözteti meg. Kicsit az is zavaró, hogy a műveket csak évszám jelzi, s állandóan át kell lépni a bibliográfiába, hogy kiderüljön, Ruskinnak vagy Morrisnak melyik művéről, illetve melyik korszakáról beszél a szerző, az ugyanis nagyon helyesen megfogalmazódik a disszertációban, hogy ellentmondásos, intuitív, a kor szellemiségének és uralkodó esztétikájának szubjektív elutasításából táplálkoznak e filozófiák (l. pl. 6. old), s a hagyományos kritika elég markánsan megkülönbözteti gondolkodói és művészi fejlődésük különböző korszakait.

3. Hadd szabadjon felvetnem egy-két kérdést, amelynek tisztázása nem történik meg egészen megnyugtató módon a dolgozatban: Mi a viszonyulása a szerző „hőseinek" a reneszánszhoz: A *Stones of Venice*-ből vett idézet (5-6. old) a reneszánszt már mint az ideális középkori művészethez mérten a hanyatlás korszakaként értelmezi, a preraffaelitizmus tárgyalásakor viszont mintha a művészettörténet csúcspontjaként szerepelne?

4. Minthogy a szerző kiindulási pontja, amely többször is megerősítést nyer a szövegben, a vallásos áhítattal átjárt természetlátás, mely a szöveg implikációi szerint Ruskinra és Morrisra egyaránt jellemző – tisztázandó lenne talán, hogy vallási nézeteik mennyire azonosíthatók illetve – ez a valószínűbb– mennyire különíthetők el. Az 51. oldalon található 155. lábjegyzet a kérdés megválaszolását a disszertáns a 6. fejezetre halasztja, azonban 6. fejezet is lábjegyzetbe utalja a probléma tárgyalását Landow rendkívül jelentős, de kizárólag Ruskinra vonatkozó kutatásaira és megállapításaira utalván.

5. Hogyan ragadható meg az állandóan a szöveg mögött lebegő probléma, amely artikulált kérdésként is megfogalmazódik:a 8. oldalon: I will examine whether aesthetics can really affect the content and values of work and labour so powerfully that it will change people's mentality, values and attitudes. Erre a kérdésre nem kapunk igazán választ. Leegyszerűsítve: utópisztikusak-e Ruskin és Morris társadalom-újító elképzelései vagy nem. Mondhatjuk azt is, hogy a kérdés lényegtelen, hiszen feltehetően, ha igen lassan is, de az ilyen utópisztikus elképzelések előbb-utóbb valamilyen formában megjelennek a történelmi realitásban is. Gondolom, a szerző is így véli, s talán a jelenlegi pedagógiai gondolkodásban és esztétikai nevelésben lát már reménykeltő jelenségeket.

A téma újszerűsége, a korszak alapos ismerete és a dolgozatban megjelenő új – ha teljességgel nem is sikeresen megoldott – módszertani kezdeményezés alapján javaslom, hogy a Bíráló Bizottság Dr. Németh Anikó doktori értekezését **cum laude** minősítéssel továbbítsa elfogadásra a Pécsi Tudományegyetem Doktori Bizottságához.

Péter Ágnes egy. tanár

ELTE BTK Anglisztika Tanszék

Budapest, 2002. július 17.

Opponensi vélemény

Németh Anikó: The Meanings of *Work* and *Labour* in William Morris' and John Ruskin's Aesthetics and Educative Ethics c. doktori (PhD) értekezéséről

Az irodalomtudomány is, az esztétika és a neveléstudomány is a legváltozatosabb szempontok alapján vizsgálhat műveket, alkotói periódusokat, korszakokat, elméleteket, irányzatokat. Mégis, amennyire meg tudom ítélni, viszonylag ritka az olyan tanulmány, amely tudatosan vállalná egy korszak és egy művészcsoport komplex elemzését s azt a felelősséget, amellyel egy ilyen vizsgálat jár. Németh Anikó értekezése erre vállalkozik, s ráadásul egyik kulcsszava a *felelősség*.

Igaz, a preraffaeliták bármilyen szempontú megközelítése nemcsak kínálja, de meg is követeli a komplex szemléletet – ez azonban nem csökkenti a felelősség vállalásának súlyát. Németh Anikó elemző készségű, és szintetizáló erejű oktató, aki az angol nyelv/alkalmazott nyelvészet, és a 19. századi angol irodalom tanítása során tapasztalhatta, mit jelent megértetni néha egyszerű mondatokat is, nem beszélve egész művekről, azok megszerettetéséről. Ahogyan meg van győződve arról, hogy a nyelvet csak a civilizációval és a kultúrával együtt érdemes tanítani[13], úgy nyilvánvaló a számára az is, hogy a civilizáció, a kultúra sok jelenségét csak szemantikai-fogalmi tisztázás után lehet igazán megérteni. A feltárás tudományos igényén túl mutató mélyebb megértés szándéka – a humánum az, ami disszertációjának megadja sajátos hangját.

A disszertáció két kiemelkedő és meghatározó preraffaelita, William Morris és John Ruskin tevékenységével foglalkozik. Bár két ellentétes alkatú művészről van szó – mégis, ahogy esztétikájukban értékelik a *munka (work* és *labour)* szó fogalmát, és a-hogyan szépségeszméjükön keresztül a *munka* jelentésének változatait összekapcsolják erkölcsi és oktatási kérdésekkel, az sokban megegyező. A disszertáció ezért több, mint a *munka* szó jelentésváltozatainak „szemantikai-fogalmi tisztázása" – gondolat-menete szerint ui. az esztétikán alapuló értékrend igenis meghatározza, sőt meg is változtathatja a munka társadalmi, kulturális és etikai megítélését. Szükségszerű tehát, hogy a disszertáció a kérdést az említett fogalmak egymáshoz való viszonyában vizsgálja s egyben érintse a *hegemónia* és a *hatalom* problémáját, illetve a munka ezekhez való viszonyát.

Véleményem szerint a fő kérdés nem is az, hogy a *szépség* és a *művészet* elméletein alapuló munkafelfogás miben különbözik a viktoriánus kornak a munkáról alkotott tanaitól és elvárásaitól, hanem sokkal inkább az, hogy ennek a megközelítésnek és elméletnek (a *szépség* és a *művészet* elméletein alapuló munkafelfogásnak) a gyakorlatban való megvalósítása mennyiben szolgálja, szolgálhatja-e egyáltalán az elnyomottaknak, a szépségtől és a művészetektől megfosztottaknak az érdekeit és vágyait? A disszertáció megerősít abban a hitemben, hogy igen: mint a magyar nyelvű tartalmi kivonatban ui. olvashatjuk: Morris és Ruskin szerint a munka, akár „csak" hasznos, a-kár egyúttal szép is, a gondolkodás legközvetlenebb eszköze. Kifejezi, láthatóvá teszi az szépséget, s ezáltal a jóság és boldogság forrása lehet. Morris és Ruskin esztétikájában a munka a kreatív és gondolkodó alkotásnak az eszköze: a munka képessé teszi az embert, hogy

[13] Lásd pl. *Jelentés és kulturális háttér: a szótárhasználat problémái a nyelvtanításban* c. tanulmányát a *Lexikográfia Magyarországon – 2000* c. kötetben, Tinta Kiadó 2002, sajtó alatt

tehetségével, fizikai erejével és gondolatai hatalmával megpróbálja lemásolni a tökéletest: a természetet. Ezen a szinten a munka már erkölcsi kérdéseket, sőt kötelezettségeket vet fel: a munkán keresztül a szépség eszköze a tanulásnak, a szellemi fejlődésnek, a fantáziának és a tudásnak. Ez a munka nevel és tanít, szemben a társadalom érdekeit („hegemóniáját") pusztán kiszolgáló munkával, amely csak kihasználja és megnyomorítja az embert. Így a munka a pénzen túl szellemi és erkölcsi érték lesz. Ezért Németh Anikó az esztétikát olyan „hatalomnak" tekinti, amely etikai és edukatív értékrendjével a *munka* szó új értelmezését jelenti. Ez az értelmezés pedig nem azonos a viktoriánus kor vezető rétegeinek érdekeit szolgáló munka fogalmával. Tegyük hozzá: a mai korunk vezető rétegeinek az érdekeit szolgáló munka fogalmával sem.

* * *

Általános észrevételeim után következzenek a disszertációhoz szorosabban fűződő megjegyzéseim:

1) Elvi, tartalmi kérdések (elméleti felvetései és az ezekhez fűzött reflexiói, következtetései mellett egyben a disszertáció fő erényei)

- Kitűnőnek tartom a disszertáció témaválasztását, mert olyan „utópiát" mutat be, amely – kivételes módon a 19. század üdvözítő eszméi közt – nem vezetett zsarnoksághoz. Talán keserűen hangzik, de úgy gondolom, hogy az utópiáknak általában a szeretetlenség a legfőbb jellemzőjük, ui. szerephez kizárólag az értelmet engedik: az ész/értelem hangsúlyozásával kérdőjeleznek meg mindent, s ezáltal végül is a szeretetlenség, tehát az önzés és az önkény világát építik fel – szembefordulva a sokat hangoztatott közösségi érzéssel/tudattal.
- Csak dicsérni tudom azt a szociális látásmódot, amellyel az értekezés szerzője hű marad a preraffaeliták szelleméhez. Ez a látásmód ui. változatlanul aktuális, akárcsak a *szépség* és a *művészet* elméletein alapuló munkafelfogás – hogy miért, annak elemzése nem lehet itt célunk.[14]
- Mégsem kerülhetjük meg azonban a kérdés politikai aspektusát. A direkt politizálást kerülendő esszéisztikus stílusban fogok fogalmazni. Lehet ti. egy elmélet politikailag tetszetős, mégis roppant kínos, ha törvényileg kifogásolható. Lehet egy döntés politikai és törvényi/jogi szempontból egyaránt jó, mégsem biztos, hogy a társadalom egésze igazságosnak is fogja tartani. S akkor még nem beszéltünk arról, hogy igazság és erkölcs sem esik mindig egybe. Végül is, erkölcsös az, akinek vagy aminek az igaza, Igazsága Szépséggel jár együtt. Etikus az, ami igaz *és* szép, és csak ami így etikus, lehet igazságos és jogos, és szociálisan, azaz politikailag is kifogástalan. Nagy tehát a jelentősége az esztétikai nevelésnek, s bizony a felelősségünk is nagy, mert a nevelés folyamata a politikai, állampolgári nevelésig ível. A Szépség pedig először az érzelmeket ragadja meg: mert a Szép végül is az, amit szeretünk, s az igazi, a valódi esztétika ezért mindig a szív esztétikája – minden igazi esztétikai nevelés a szív, az érzelmi intelligencia (a joggal sokat emlegetett EQ) nevelése, az érzelmek, érzések iskolája. A szépség akkor ér valamit, ha meg tudjuk fogalmazni és át tudjuk adni: és a preraffaeliták erre törekedtek. Úgy vélem, a *labour/work* és a *hegemony/power* fogalompárok vizsgálati tárggyá tételével Németh Anikó lényegében a politika és a neve-lés kapcsolatának ugyancsak aktuális kérdését veti fel.

- A preraffaelitáknak emellett még az is különleges jelentőséget ad, hogy ez a mozgalom – a szecesszió egyik előfutára lévén – napjainkig hatással volt, s most is hatással van az angolszász és tkp. az európai kultúrára: elég, ha csak az iparművészet különböző termékeire: kárpitokra, tapétákra, díszítőmintákra, lakberendezési tárgyakra gondolunk.[15]
- Szociális szemlélete mellett igen imponál nekem, hogy Németh Anikó vállalta a témaválasztásból szükségszerűen adódó interdiszciplináris szemléletet,
- és az ezzel együtt járó esszéisztikus előadásmódot.

---

[14] Talán azzal lehet ennek a felfogásnak az aktualitását a legegyszerűbben indokolni, hogy a nagy hatalmi központok átrendeződése élesebbé teszi a gazdasági versenyt, ami a szociális piacgazdaság világméretű háttérbe szorulásával jár.

[15] Egy gépészmérnök barátom, műegyetemi tanár, aki formatervezéssel is foglalkozik, William Morrist az ipari formatervezés atyjának tartja,

• Végül, szeretném kiemelni az értekezésnek a témához különösen illő, méltóan szép nyelvezetét, már amennyire ennek megítélésében kompetensnek érezhetem magam.

2) Formai kérdések

Ami a formai kérdéseket illeti, vannak pozitív és negatív észrevételeim is.

a) Pozitívan itt „csak" olyasmit tudok értékelni, amit egy PhD-disszertációtól minimálisan el is kell várni:

• A disszertáció terjedelme megfelelő, beosztása/szerkezete világos, könnyen áttekinthető,

• a szakirodalom bőséges és egyetlen esetben sem formális, az értekezésnek szerves, alkotó része.

b) Negatív észrevételeim az értekezést érdemileg nem érintik:

• A bibliográfiában akad egy-két pontatlanság, egy-két átfedés, s ez vonatkozik az idézetekre, a jegyzetapparátusra is,

• a szövegben vannak gépelési hibák, elütések, figyelmetlenségek: ezeket itt most nem érdemes felsorolni, de a jelölt példányának a szövegében ceruzával majd megjelölöm mindazt, amit észrevettem.

3) A módszer

• Ami a módszer kiválasztását (azaz a „mit alkalmazzak" kérdését) illeti: az esszéisztikus feldolgozás dacára a jelöltnek sikerült elkerülnie az ilyenkor fenyegető eklekticizmust: az angol Cultural Studies mint módszertani keret melletti határozott döntését helyeselni kell, már csak a szükségszerű interdiszciplináris megközelítés miatt is: a preraffaelitáknak talán a művelődéstörténeti jelentősége a legnagyobb: írók, költők, festők, iparművészek voltak: gondolkodók, esszéisták, művészettörténészek – bármilyen szűkebb szempont érvényesítése a disszertációnak csak ártott volna, s főleg: nem érvényesülhetett volna a szerző eredeti látása és gondolatvilága. Németh Anikó gondolatvilágát ui. az eredetiség jellemzi – abban az értelemben, hogy bizonyos összefüggések felismerése révén tárgyilagosan tud értelmezni olyan általánosságokat, olyan jámbor sémákat, olyan „elavult" fogalmakat, mint szépség, jóság, igazság, szeretet, bátorság – hogy az öröm, a boldogság, stb. szavakat ne is említsem. S hadd ne beszéljek arról, hogy ehhez az eredetiséghez bizony egy kis kurázsi is kell manapság, amikor kutatótól és művésztől (de hovatovább bárkitől) elsősorban azt várják el, hogy elkötelezett híve és harcosa legyen valamilyen „irányzatnak" – legtöbbször valamilyen érdekcsoportnak.

• Ami a „hogyan" kérdését illeti: úgy látom, hogy a szerző a különböző elméleteket kellő harmóniába tudta hozni. A 60-as évektől kezdve kialakuló Cultural Studies irányzatainak, a kulturalista → ← strukturalista oppozíciónak, majd a kulturális materializmus → ← új historizmus szembenállásnak kritikus bemutatása egyben az értekezés elméleti alapvetése is.[16] A kritika nem elutasítás. Ahogyan a szerző elkerüli értekezésében az eklekticizmust a Cultural Studies mint módszer alkalmazásával, úgy ez utóbbinak ellentétein is felül tud emelkedni saját logikája révén.

---

[16] Engem ezek az oppozíciók emlékeztetnek azokra a kísérletekre, amelyek Franciaországban zajlottak le a II. világháború után, s amelyeknek célja részben a marxizmus és a strukturalizmus összeegyeztetése, részben viszont a marxizmus és a freudizmus „kibékítése" volt. A „Cultural Studies" teoretikusainak eltérő meglátásait is nyilván egyrészt a közös ideológiai hagyomány, másrészt viszont ennek tart-hatatlansága, illetve a tarthatatlanság tudata magyarázza.

• Módszerbeli kérdésnek tartom tehát a gondolatmenet lépéseit, (a „logikát",) a következtetések rendjét is. Ezt koherensnek tartom. A Cultural Studies szellemi kör-képe után a disszertáció minden fejezete egy-egy nagy ívű oppozíció: civilizáció és kultúra, esztétika a gyakorlatban és (társadalmi) harmónia, hegemónia és hatalom, majd a munka kétféle fogalma (*work* és *labour*), s végül etika és esztétika. Különös erővel hat ezek után a következtetések előtti fejezet, amely mindezekből a nevelés számára adódó feladatokkal foglalkozik.

• Helyeslem egyébként, hogy az értekezés konklúziójában a szerző kérdéseket is megfogalmaz: ezekkel egyben a maga számára is megteremti a további reflexiók lehetőségét és felvázolja ezeknek irányát. Engedtessék meg a bírálónak is, hogy megfogalmazzon néhány olyan kérdést, amelyek felmerültek benne a disszertáció olvasása során.

Kérdéseim:

• Ki tudná-e kicsit bővebben fejteni a labour → ← work (= külső kényszer/ megélhetés → ← belső késztetés/kreativitás/öröm) és a civilizáció → ← kultúra ellentétpárok összefüggéseit?

• Hogyan látja az érzelmi és az esztétikai nevelés összefüggését?

• Hogyan látja Schiller és a preraffaeliták viszonyát: volt-e Schillernek direkt hatása rájuk?

• S végül: mi lehet a magyarázata a preraffaeliták középkor-kultuszának?

Összegzésként

megállapítható, hogy Németh Anikó doktori (PhD-) disszertációja mindenben megfelel a vele szemben támasztható elvárásoknak: gondolatokban gazdag, saját kutatásain alapuló pontos, kitűnő munka. A pályázót értekezése és eddigi tudományos munkássága alapján érdemesnek tartom a PhD-fokozatra, ezért szívből javaslom értekezésének nyilvános vitára bocsátását, sikeres védés esetén ***summa cum laude*** minősítéssel.

Szeged, 2002. augusztus 14.

Dr. habil. Pálfy Miklós
egyetemi tanár

SZTE BTK Francia Nyelvi és Irodalmi Tanszék
6722 Szeged, Egyetem u. 2.
Tel./fax: (62) 54.42.43; e-mail: palfym@sol.cc.u-szeged.hu